

VÁCLAV RYNEŠ

Národ a stát v českých dějinách

Václav Ryněš
Národ a stát v českých dějinách

VÁCLAV RYNEŠ

Národ a stát v českých dějinách

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Václav Ryněš, 2018

Cover © Lukáš Tuma, 2018

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2018

ISBN 978-80-7557-166-3 (print)

ISBN 978-80-7557-652-1 (ePub)

ISBN 978-80-7557-653-8 (mobi)

ISBN 978-80-7557-654-5 (pdf)

Obsah

KNIHA PRVNÍ 7

Úvod: Lidské dějiny a jejich smysl a kontinuita.....	9
1. Český národ a jeho symbolika.....	19
2. Český středověký stát a národ.....	24
3. Obrození národní a státní.....	32
4. Národ a stát na přelomu 19. a 20. století.....	40
5. Hledání smyslu českých dějin v historických etapách.....	51
6. Evropský význam české a slovenské státnosti.....	66
7. Prezidenti a jejich koncepce národní a státní.....	72
8. Koncepce politického stranictví ve 20. století.....	84
9. Národní kultura a písemnictví.....	90
10. Národní identita a kontinuita.....	104
11. Česká otázka v dějinách.....	109
12. Český étos.....	114
Přílohy.....	121
Příloha 1 Dějinný smysl politického stranictví.....	122
Příloha 2 Kontinuita a smysl českých dějin.....	126
Příloha 3 Socialistické pojetí dějin.....	132
Příloha 4 Diskuse o smyslu českých dějin v letech 1948–1989.....	141
Příloha 5 Dějinný smysl a osobnosti z humanitní oblasti v období 1890–2010.....	148
Příloha 6 Metodologie a metoda.....	158
Závěr.....	167

KNIHA DRUHÁ 169

Úvod	171
1. Československá státnost a první republika.....	177
2. Česko-Slovensko	203
3. Národní stranictví	214
4. Autoritativní demokracie a stavovství	225
5. Protektorát Čechy a Morava	239
6. Od hnědé totality k rudé	253
7. Příčiny krize československé demokracie v letech 1918–1989.....	266
Přílohy	275
Příloha 1 Výběrová dokumentace	276
Příloha 2 Vládní sestavy	290
Příloha 3 Některé osobnosti.....	296
Příloha 4 Politické stranictví	315
Příloha 5 Nacionalismus – národovectví.....	328
Příloha 6 K počtům zbraň!.....	330
Závěr	333
Literatura	338

KNIHA PRVNÍ

Dějinná kontinuita

O smyslu českých národních dějin a státnosti

Úvod:

Lidské dějiny a jejich smysl a kontinuita

Obsah první knihy tvoří výňatky z autorovy studie „O smyslu a cíli lidských dějin“ z roku 1982. Jedná se o úvahy, které se zamýšlí nad dějinným vývojem lidstva.

V nepřetržitém celoplanetárním vývojovém procesu se odehrávají dějiny člověka a lidské společnosti – od minulosti, k současnosti a k neznámé budoucnosti. Poslání, smysl, účel, příčina a cíl lidského života a lidské společnosti a jejich dějin vytváří souhrn otázek, které si lidstvo kladlo, klade a bude klást. Na tyto otázky hledá a bude hledat odpovědi, které vždy budou vycházet z lidských rozumových schopností a z lidské víry. Dějiny lidstva lze chápat také jako „paměť lidstva“, jako souhrn objektivních událostí a dějů, které se staly v určitém časovém sledu, a to prostřednictvím subjektivní interpelace člověkem. Lidské dějiny jsou objektivní děje a události, které probíhaly v reálném čase, v reálném duchovním a hmotném prostředí. Jsou to dějiny člověka a lidstva jejich vzájemných životních vztahů. Lidská historická paměť obsahuje pravdu i nepravdu, realitu i nerealitu, v subjektivním podání historika nebo pamětníka. Součástí dějin jsou mýty a legendy, různé vzpomínky na minulost a ústní a písemná sdělení, která se předávají z generace na generaci. Součástí dějin je i zkoumání a vyhodnocování hmotných památek a posuzování minulosti z různých nadhledů a pohledů vždy současnou generací a historickou veřejností.

Úsvit lidských dějin je možno charakterizovat jako období, z něhož nejsou uchovány žádné písemné prameny, které je možno dělit na dobu kamennou, bronzovou a železnou. Na tuto dobu navazuje starověk, který charakterizuje vývoj písma, následuje středověk, na jehož přelomu s novověkem se objevují

tištěné texty, dále potom novověk, kdy vznikají knihy, noviny, a nakonec postmoderní období rozvoje sdělovacích a mediálních prostředků a informační plurality.

Lidské dějiny mají svou minulost, přítomnost a svou neustálou perspektivu. Dějinná perspektiva stále nachází nepopsané stránky života člověka a společnosti. „Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriam, magistra vitae, nuncia vetustatis – Dějiny jsou svědky časů, světlem pravdy, živou pamětí, učitelkou života a poslem minulosti.“ Marcus Tullius Cicero (106 př. n. l. – 43 př. n. l.).

Lidský život a proces společenského vývoje

Lidská společnost má rozhodující vliv na vývoj každého člověka, kdy společenské a pracovní prostředí ovlivňuje prožití života jedince a jedinců. Lidská bytost se stává zrnkem v miliardách jiných zrněk, které je možno rozlišovat podle pohlaví, etnické příslušnosti, národnosti a státní příslušnosti. Z hlediska miliard lidských bytostí je jediná lidská bytost nepatrná a anonymní, součástí lidského společenství.

Tato samostatně myslící a cítící autonomní součást lidské společnosti svým žitím vytváří vždy současnou lidskou společnost, ale i její historickou minulost. Lidská bytost je v každém okamžiku svého života aktivní součástí vývojového procesu lidské společnosti a svým uplynulým životem je již součástí historického vývoje lidstva. Žijící lidská bytost v každé časové jednotce spoluvytváří současné dějiny lidstva a v každé uplynulé časové jednotce minulost lidstva – jeho historii.

Svým zrozením je každý z nás součástí lidské společnosti, která se rodí, žije a umírá na jedné planetě ve vesmírném prostoru. V dějinném vývojovém procesu si člověk nemůže vybírat místo a čas svého zrození a rovněž prostředí a „společenské“ klima pro svůj život. Prostřednictvím svých rodičů se ocitá v hmotném světě a v určitém společenském řádu a stává se členem nějaké generace, která je předem limitována dolní a horní hranicí možnosti prožití lidského života.

Dějinný vývoj člověka a společnosti – v čase a prostoru – limituje možnost duchovních a fyzických schopností a poznávací úroveň člověka a společnosti. Člověk a společnost mohou být tvůrci své existence jen v rozsahu svých

osobních a společenských možností. Způsob prožití lidského života je částečně závislý na člověku samém, a to v souvislosti s jeho interním životem, ale i se společenským prostředím a etapou vývoje lidstva, kde svůj život prožívá. Mezní hranice uvedených kritérií, jejichž přesné vymezení se vymyká možnosti lidského poznání, umožňují miliardy variant prožití toho nebo onoho lidského života.

Vývojové dějinné procesy

V poznatelném duchovním a hmotném vesmíru se neustále projevuje všeobecný pohyb a vývoj. Vývoj lze považovat za zákonitý pohyb od toho, co bylo, k tomu, co je a teprve bude. S vývojem je spojen i pohyb od jednoduchého ke složitějšímu. Pohyb má celou řadu druhů v různých časových obdobích.

Moderní biologie, paleontologie, astrofyzika, zjišťují, že na všech úrovních a ve všech oblastech se setkáváme s kosmem, který nemá statickou podobu, ale také s kosmogenezí (s kosmickým vývojovým procesem). Vše ve vesmíru se nachází ve vzájemných souvislostech, vše se neustále mění. Vývoj a dějinný pohyb vesmíru, člověka a lidstva, společnosti, systémů a celku se stále mění v čase a prostoru. Duchovní procesy probíhají prostřednictvím člověka a společnosti, kdy hmotné procesy lze charakterizovat z hlediska rozměrnosti a umístění v lidsky nepoznatelném prostředí a čase. Čas je jednou obecnou formulací střídání stavů a procesů, které podmiňují existenci duchovna a hmoty, a které jsou součástí vývojového procesu ve vesmíru. Čas je vyjádřen pohybem a vývojem duchovna a hmoty od minulosti, současnosti k další budoucnosti.

Prostor a čas existují objektivně mimo a nezávisle na člověku a společnosti, kdy vesmír, člověk a společnost jsou podmíněny vývojem a pohybem. Řetěz lidských a společenských skutečností, dějů a procesů, událostí, nepřetržitě a přímo narůstá s plynutím času. Vzájemná souvislost člověka, společnosti a vesmíru tvoří nepřerušovaný řetězec, který se spojuje a propojuje do jednoho celku. V nepřetržitém proplétání, propojování, vzájemné působnosti, je zachycen charakter života vesmíru, člověka a společnosti a jejich dějinného procesu.

Dějinný společenský vývoj člověka a společnosti má na své cestě vpřed a vzhůru spirálový charakter, který se nevyvíjí v křivce, ale představuje závit – pohyb vertikální a horizontální. Vyšší vývojová úroveň ve srovnání s nižší vývojovou úrovní je charakterizovaná tím, že pohyb ve vyšším stupni

je složitější a probíhá v mnohotvárnějších formách. Vývoj každého společenského systému je přechodem jednoho stavu k druhému, od staré kvality k nové. Vstupu kvality do bytí předchází fáze postupných změn vlastností systému v rámci dané kvality. V dějinném vývoji dochází k neustálé změně a přechodu dějinného systému z jednoho kvalitativního stavu do druhého a přeměně v novou kvalitu. Lidská společnost na kterémkoliv stupni svého dějinného vývoje vytváří různorodé společenské organizační formy a struktury, složitou spleť mnoha rozmanitých vztahů a vazeb mezi jednotlivcem, společností a vnějším prostředím. Lidská společnost vytváří duchovní a hmotné hodnoty, které nemůže vytvářet jen jednotlivec, ale na nichž se podílí celá společnost, lidská technika, věda, umění, morálka atd. Lidská společnost je jednotný sociální organismus, stále vytvářený lidskými generacemi.

S narůstáním lidského vědomí dochází tak ve vývoji lidstva k intenzivnějšímu prožívání lidského života na vždy vyšší úrovni, a to za stálého stmelovacího a sdružovacího procesu a nových organizačních forem a struktur. Stmelovací a sdružovací proces souvisí s nárůstem lidských zkušeností, výsledků lidské práce a s rozvojem lidského filozofického myšlení, kdy stále dochází k vyšší koncentraci lidského myšlení a poznání.

Planeta je posetá fyzicky žijícími lidskými bytostmi, které vytvářejí živý a myslící obal, ale je obklopena i neustálou myslící sférou, kterou produkují nesčíslné mozky lidských bytostí. Neustálá produkce lidského myšlení je stálou realitou podmiňující existenci lidské bytosti a jejího dalšího rozvoje. Vývojový a dějinný pohyb lidské společnosti zahrnuje a obsahuje rozdílnosti a protikladnosti lokálního a globálního vývoje, ale i jednotný pohyb vpřed – člověka a lidstva.

Člověk a lidská společnost se neustále pokoušejí o systémový výklad základních i dílčích prvků svých dějin i systémové prognózy budoucího vývoje.

Lidský činitel v dějinném procesu

Každý člověk již při vstupu do života přichází do existujícího společenského systému a do vnějšího prostředí, které se již vytvořilo před jeho narozením, a které se za jeho života stále mění. Ve stálé změně a proměně pak probíhá celý lidský život, který ovlivňují neustálé vnější změny. Nutnost a náhodnost jsou hlavními směry v širokém řečišti života člověka a společnosti, kde se člověk

pohybuje a hledá svou životní cestu. Člověk je svobodný ve svém duchovním životě, ale již méně svobodný ve svém lidském, fyzickém životě, který je více nebo méně závislý na nutnosti a náhodě, kdy lidská svoboda je závislá na mezních bariérách a možnostech, které jsou dány okolním prostředím – v nějaké časoprostorové jednotce. Každá lidská bytost má možnost pasivně nebo aktivně se účastnit tvorby dějinných událostí, skutečností a dějů ve společenském a politickém prostředí svého života.

Souhrn určitých skutečností a dějů člověka je součástí jiného souhrnu, složitějšího kompletnějšího souhrnu a celku. Člověk vytváří události, skutečnosti a děje duchovního, pracovního, organizačního a jiného charakteru, které jsou spolučiniteli jiných událostí, skutečností a dějů. Tento dějinný proces, spojený s existencí člověka a lidské společnosti, probíhá nepřetržitě, na základě stále vznikajících realit za pokračujícího pohybu lidstva do další skutečnosti.

Nějaký objektivní časový průřez dějinami lidstva mimo subjektivní lidské poznání, mohl by ukázat skutečnou spojitost dějů a lidských prožitků ve společenském a hmotném prostředí a jejich proměnu v novou kvalitu a v nový vývojový posun – což je mimo lidské schopnosti.

V okamžiku, kdy nespočet planetárních posunů znamená změnu reality a nějakých dějů a souvislostí, vzniká něco nového, nová perioda, epocha, ve které se promítá proměna a změna – vývojový časový posun. Lidská bytost zrozená před deseti tisíci léty nemohla použít střelný prach a zbraň, jejichž vznik předpokládá jinou úroveň lidského poznání a společenského a vnějšího prostředí. Člověk z doby kamenné nemohl být schopen vymyslet kybernetický přístroj a člověk průmyslové společnosti není znovu schopen používat primitivní nástroje k zabezpečení své obživy. V období kamenné společnosti nemohl vzniknout televizor, letadlo, neutronová bomba, protože rozvoj technického myšlení a průmyslové výroby jsou spojeny s jinou etapou lidského vývoje a s jinou společenskou formací. Rovněž i s jinou duchovní a hmotnou úrovní, poznáním a prostředím člověka a společnosti.

Základními prvky dějinného procesu a vývoje člověka a společnosti a jejich vnější prostředí je vzájemná propojenost v nějaké časoprostorové jednotce. Dějinný proces má svou minulost, přítomnost a perspektivní budoucnost za stálého vytváření nespočetného množství skutečností, dějů a událostí. Člověk se ve svém životě začleňuje do duchovního, sociálního a společenského

prostředí, do pracovního úsilí a stává se anonymním a někdy viditelným činitelem v dějinném procesu.

Lidská společnost, její dějiny a historie

Lidské dějiny od svého začátku nepřetržitě existují a jejich trvání je závislé na existenci člověka a lidské společnosti. Zákonitosti vývoje člověka a lidské společnosti jsou totožné s dějinnými zákonitostmi v jednotlivých časoprostorových jednotkách, které se odehrávají mimo lidskou poznatelnost.

Lidský činitel je však schopný hodnotících úsudků o událostech, skutečnostech a dějích, ale jen v časovém odstupu a jen v určitých lidských souvislostech. Touha a snaha každého člověka po lepším naplnění a prožití lidského života je hnací duchovní silou jednání a konání, které vytváří pokrok a podmínky pro změnu společenského řádu té či oné lidské civilizace.

Lidskou společnost je však možné přirovnat ke stále odumírajícím a obnovujícím okům obrovské sítě, která se stále pohybuje ve vesmírném prostoru z minulosti k neznámé budoucnosti. Jediným pojítkem s právě uplynulou minulostí je faktor přítomnosti, stálý reprodukční proces, přínos lidských duchovních a pracovních zkušeností a lidské vědomí existence. Dějinnou minulost lidstva lze charakterizovat jako uplynulou realitu, ve které se tvoří a vznikají nové reality a formuje se blížká i vzdálená budoucnost.

Vzájemná působnost a vzájemná podmíněnost jednotlivce a společnosti je základním znakem dalšího dějinného vývoje. Míra účasti jednotlivého člověka na spoluvytváření dějin lidstva a jeho podíl na tvorbě dějin se v některých případech vymyká z nějakého průměru a stává se nadprůměrným. Dějiny člověka a lidstva jsou dějinami jeho duchovního a pracovního úsilí, jeho společenských a politických forem, umění, techniky, morálky a jiných duchovních a pracovních projevů.

Smysl a cíl lidských dějin

Je lidský život jen předurčen a jsou lidské dějiny shodou již předem určených realit, anebo jsou projevem lidské duchovní a pracovní činnosti? To jsou otázky, na které člověk a společnost ve svém vývoji stále hledali a hledají i nalézají různé odpovědi. Je nespornou realitou, že člověk a jeho poznávací schopnosti nejsou schopny zachytit a vyhodnotit minulé a současné reality ve všech

souvislostech, příčinách, důvodech a důsledcích. Na základě dílčích znalostí vytváří člověk řadu vědeckých a nevědeckých hypotéz, teorií a domněnek, které vždy vycházejí ze stupně kvality současného lidského myšlení a poznání.

Dějiny člověka a lidské společnosti se jeví jako neustálý vývojový proces za neustále kvalitativní přeměny člověka, společnosti, v měnícím se vnějším prostředí. Tento vývojový proces probíhá za neustálé biologické, chemické a fyzikální přeměny v kvalitu a kvantitu živé a neživé hmoty. Tento vývojový proces probíhá však za neustálého nárůstu a rozvoje jeho duchovna. Dějinný vývoj se zřejmě uskutečňuje na základě cyklicky opakovaných procesů duchovní a hmotné podstaty. U fyzické podstaty člověka jsou platné zákonitosti hmotného prostředí, kdy na další generace přechází návaznost pracovního a tvůrčího úsilí i po smrti jedinců. U duchovní podstaty se zachoval a přenáší duchovní odkaz pro další generace.

Ve vývojovém a dějinném procesu člověka a lidské společnosti existuje neustálá cyklická proměna živé a neživé hmoty ve směru bytí. Proměna, ve směru bytí – vývoje a rozvoje – je narůstání a změna kvality lidského duchovna a poznávacího procesu. Lidský život se jeví jako něco daného a vyskytující se realita v náhodných souvislostech v kontinuálním lidském vývoji, který je omezen neznámou časoprostorovou jednotkou, jež se vymyká a přesahuje poznatelné možnosti lidského činitele.

V lidských dějinách existují anonymní i výjimečné osobnosti, které svým významem a individualitou vystupují z anonymity do dějinného popředí. Anonymní a výjimečné osobnosti jsou však součástí sociální struktury lidské společnosti, která se vyznačuje značnou složitostí a proměnlivostí a lidské rozdílností a nerovností. Člověka a společnost je možno z lidského úhlu pohledu posuzovat podle různých kritérií vytvořených vždy jinými v jiné realitě.

Lidské dějiny tvoří nepředstavitelný souhrn uplynulých událostí a jejich vztahů, vazeb, příčin, důvodů a následků, účinků a společenských a hmotných jevů. Vývojová zákonitost platná pro vesmír a veškeré vesmírné dění platí i pro člověka a lidstvo a vytváří nějaký rámec, ve kterém se odehrávají i lidské a společenské reality.

Člověk a lidstvo ve svém vývojovém procesu si postupně vytvářeli a vytvářejí filozofii své existence a svých dějin, vycházející vždy ze současného poznání. Lidský činitel na základě svých poznatků posuzuje minulost, současnost

a vytváří vždy nový subjektivní pohled na svou minulost – svou historii. Každá lidská generace cítí potřebu sestavovat znovu lidskou historii a naplňovat minulost vždy svým novým pohledem a výkladem.

Minulost lze vždy zkoumat jen z pohledu současnosti a historik je vždy spojen svou existencí s dobou, ve které žije. Historické poznání lze charakterizovat jako průběžný proces interakcí mezi subjektem (historikem) a objektem (fakty). Historické poznání není souhrnem uplynulých realit, dějů a událostí, ale souhrnem různých soudů o nich. Historické poznání je vždy relativní a historická pravda je vždy subjektivní. Podstata historické práce je skryta ve vědomí uspořádanosti toho, co historik předkládá společenské veřejnosti. Historie lidstva je jakýsi pohled na minulost, ale pohled vždy vycházející z přítomnosti, a protože se pohledy stále mění, je nutno historii tvořit vždy znovu.

„První kategorií lidského vědomí není vzpomínka, ale předtucha, očekávání a příslib.“ (Georg Wilhem Fridrich Hegel, 1770–1831)

Lidská perspektiva

Historie představovala v antice podobu lidského života v tom smyslu, že byla jako lidský život pomíjivá. Historie byla vytvářena lidskými činy a památku na ně uchovávala poesie a dějepisectví. Evropský středověk přinesl trojrozměrný vesmír. Člověk se z planety díval k nebesům a dolů do pekel. Pokud se vesmír stal pevným a seřazeným prvkem, nevznikly pro lidskou civilizaci a křesťanství velké potíže zasadit náboženskou víru do tohoto statického seskupení. Evropská renesance však přinesla zpochybnění Boha a 19. století i nový kult hmoty. Ve 20. století vzniklo pluralitní vidění člověka a společnosti a lidského světa, kde má své místo ateismus i náboženství, duchovno i materialismus. Duchovní i hmotné vidění světa. Bůh i hmotná nicota.

Milníky na cestě lidského poznání jsou například spojeny se jmény Koperník, Galilei, Newton, Einstein a dalšími. Se jmény těchto mužů jsou spojeny teorie, které způsobily základní změny názorů na vesmír, na člověka, na hmotu, a které ovlivnily způsob lidského myšlení.

Podle materialismu jsou lidské dějiny determinovány ekonomickými silami, podle Freuda závisí individuální osud člověka na jeho pudových silách. V 19. století objevil člověk, že je sídlem konfliktů. Marx našel konflikty ve společnosti, Kierkegaard v lidské duši, Heidegger v bytí člověka a psychologové

v jeho mysli. V 19. a 20. století byla překonána strnulost středověkého myšlení rozvojem moderního poznání i moderní historie, která svým průzkumem a snahou po rekonstrukci dějinných událostí určila nové směry hodnocení minulosti a hledání dějinného smyslu a důvodu. Rozvoj studia literatury, civilizací, přírody se stal předpokladem pro rozvoj racionálního vědeckého technického poznání. Člověk objevil časovou posloupnost živých forem, která vyvrcholila ve vývojových teoriích. Člověk objevil nové zdroje energie, které byly předebranou k dobývání prostředí okolo planety. Člověk dosáhl převratných úspěchů v sociální a společenské úrovni a v sociálních jistotách. Úměrně s objevením mikrosvětů a makrosvětů a v souvislosti s tím se však také objevila propast času minulého a budoucího, kterým vystupuje a šíří se antropogeneze.

Soudobé pojetí vesmíru – s vývojovou strukturou – se jeví mnohem příznivějším prostředím pro křesťanskou víru, nežli materialismus, a to za předpokladu existence vesmírného vývojového pohybu a konečného cíle. Vize christologie se setkává se vzestupnou antropogenezí.

Lidský činitel je schopen hodnotit svou minulost z hlediska hodnot současné společnosti, ale nikdy ne z hlediska absolutních hodnot cíle dějinného vývojového procesu. Zápasy o hodnoty a zápasy o nová kritéria prolínají dějinný proces lidstva. Dějiny lze považovat za neustálý vývojový proces tvůrčí činnosti. Čas znamená zrod nepředvídatelného, něčeho nového. Tvořivé jednání člověka je umocněno rozsahem schopností člověka a souvisí s vnějším prostředím, ve kterém, prožívá svůj život. Lze i konstatovat, že lidská bytost je tvůrcem svého života, kdy vlastní osobní prožitky si sama naplňuje v prostředí druhých – v daných vnějších společenských a hmotných podmínkách.

Lidské dějiny mají svůj neznámý počátek a skrze lidského činitele dostávají subjektivní smysl. Lidský činitel však stále hledá objektivní smysl, cíl, důvod a příčinu svých dějin.

Hledání smyslu národních dějin

Hledání smyslu národních dějin je hledání smyslu existence národa jako etnika na určitém místě v časoprostorových jednotkách. Je to hledání podle určitých znaků vymezujících národ a jeho generační kontinuitu v lokálním a globálním vývojovém procesu – v nějakých etapách jeho existence.

Smyslem hledání se pak stává snaha z různých úhlů poznávací činnosti charakterizovat jeho dějinnou kontinuitu v minulosti, současnosti a z hlediska další možné perspektivnosti. Smyslem se stávají i různé úhly pohledu na vývojové souvislosti, jevy, příčiny, děje, důvody a dějinné proměny provázející kontinuitu a národní a státní existenci. Národní a státní existenci a časové proměny v lokálním i globálním vývoji, který je součástí dějin lidského společenství.

Takový záměr vždy vychází ze současného poznávacího procesu a z úhlu pohledu, který je zaměřen do minulosti, z reálné současnosti badatele, ale i z dalších možných národních a státních perspektiv.

Na počátku 21. století nachází se význam národů a národností již trochu ve stínu nadstátních a nadnárodních celků, vznikajících na federálním základě. Jedná se o celky, které se sdružují na občanském, politickém a hospodářském principu. Sjednocovací proces národů a států v evropském prostoru stále probíhá při zachování národní a státní identity, ale již v prostředí velkých nadnárodních celků a stále expanzivnějších nadnárodních politických a hospodářských korporací.

Národ a národní státnost v evropském pojetí získávají nový smysl při hledání evropské identity proti globálním velmocím a hledání postavení národní identity a kontinuity v evropské nadnárodní státnosti již v globálním a multikulturním prostředí na planetě.

1. Český národ a jeho symbolika

Úsvit a vznik české státnosti a národa se odehrával v rámci evropského a středoevropského prostředí, a to spolu s vývojem jiných evropských národů a států. Česká státnost a český národ je propojen s jinými evropskými národy a jejich státností.

Česká dějinná státnost probíhala ve středoevropském dění a vytváření středověkého pojmu národa a jeho kulturní a jazykové vyspělosti v evropském dějinném kontextu. Česká státnost a středověký národ vznikl na pokraji Svaté římské říše a v její působnosti jako jeho nezávislá a suverénní součást. Jako součást, kdy středoevropské vládnoucí rody a šlechta byly vzájemně propojeny a vytvářely vládnoucí elitu nadnárodní povahy v měnících se územních teritoriích středověké státnosti. Je to období, kdy vladařská, státní a národní symbolika měla značný význam.

Národní a státní symbolika je spojena i s českou panovnickou a státní symbolikou. Panovnická a národní symbolika se propojují v rámci státní symboliky. Ve vývoji symboliky vladař, stát a určité předměty jako čelenka, koruna, ale i symbolika náboženská a vojenská i rodová byly výrazem suverenity moci. Ve středověku neměly rodové znaky na mincích a pečetích jen osobní charakter, ale vyjadřovaly mocenské aspekty a panovnickou kontinuitu na určitém území a v určitém státě. Dějinné události se často transformovaly i v další symboliku jako například v nápěvy, hymny, prapory a jiné symbolické projevy. Současná státní symbolika vyjadřuje společenské označení a symbolika národní a státní navazuje na minulost, která má význam pro současnost i perspektivu.

Vývoj české státnosti a národních dějin

Příchod českých a moravských kmenů do středoevropského prostoru

Území dnešní České republiky bylo osídleno před 75 tisíci roky a o jeho osídlení svědčí archeologické nálezy z doby asi před 28 tisíci lety. Od 3. století před naším letopočtem obývali toto území Keltové (Bojové) a v 1. století našeho letopočtu přicházeli germánské kmeny Markomanů a Kvádové. V 5. století se začali objevovat první Slované.

Od doby Karla Velikého tvořily slovanské kmeny a jejich předstátní a polostátní formace příhraniční a hraniční zájmovou oblast Svaté římské říše a říše německých králů. Vznikající moravská říše a následný český knížecí útvar se nestal součástí Svaté římské říše a německého království, ale byl jen zavázán povinností poplatků jako *tributum pacis* (poplatek za mír), který se měnil podle okolností, a případnou vojenskou pomocí.

Teprve v 9. a 10. století vzniká určitý lenní poměr. Není to již závislost osobní, ale závislost knížectví. Česká knížectví a později království však nikdy nebyla správní součástí německého království nebo Svaté římské říše, která představovala nadnárodní a nadstátní útvar ideově propojený křesťanstvím.

Prvotní písemné zprávy

Při stěhování národů obsadily naše dnešní státní území slovanské kmeny, a to včetně českých a moravských. Příchod Čechů zachytili pozdější kronikáři a převyprávěli pod vlivem biblických a antických vzorů. Zřejmě nejznámější je kronika děkana Kosmase, která také podala geografický a přírodopisný popis země. Legendární vyprávění Kosmy a jiných středověkých kronikářů v 19. století přetvořili čeští národovci do umělecké a literární podoby a do výtvarného umění, a tak vytvořili písemné a umělecké legendy a bájesloví o české minulosti.

Zpráva o Sámově říši 623 až 658 n. l.

Dobovou zprávu o prvním nadkmenovém útvaru západních Slovanů obsahuje latinsky napsaná kronika v Burgundsku (asi 660 našeho letopočtu). Je to zpráva, která informuje, že slovanské kmeny Moravanů a Čechů, západně od Dunaje byly napadeny kočovnými Avary. Na obranu proti nim vytvořil franský kupec Sámó kmenový svaz, který se později úspěšně bránil proti germánským Frankům.

Zdroje české symboliky

V českém středověkém státu je státní symbolika spojena s orlicí na pečeti Přemysla Otakara I., s písní *Hospodine pomiluj ny*, se štítem s českým lvem, s písní *Svatý Václave*, s pečeti vyjadřující motivy českého lva. Na českých panovnických pečetích se objevuje svatováclavská symbolika a znaky jednotlivých historických zemí. V Čechách do 13. století byl používán rodový erb černá orlice na stříbrném štítě, zdobený červeným plamenem (plamenná orlice). Od doby Přemysla Otakara II. se používá nový český znak: bílý dvouocasý lev na červeném štítě. Český lev a symbolika jednotlivých zemí se objevuje na znaku českého kurfiřta i na korunovačním znaku Karla IV.

Pro rakouské panovníky znamenal český královský titul především význam pro postavení v římské říši, který zaručoval vedoucí postavení mezi říšskými kurfiřty. Jednoduchý znak z roku 1752 již vyjadřuje centralistické tendence rakouského soustátí řídit země podle titulu: království, vévodství, ostatní země s nižšími tituly. Později bez vyjádření nějaké souvislosti byly seškuseny: Čechy, Morava, Slezsko, Horní a Dolní Lužice. Po zániku římské říše a vzniku rakouského císařství poklesl význam českého královského titulu v novém říšském a německém prostředí. Spojování zemských znaků Čech, Moravy a Slezska bylo zakázáno.

V rámci habsburské monarchie, vznikla hymna *Zachovej nám, Hospodine císaře a naši zem* s definitivním textem z roku 1854. V rámci vzniku rakouského císařství nahradil římského orla orel rakouský, který měl na hlavě korunu bez svatozáře.

V období vzniku novodobého českého národa se zemské symboly Čech staly českou národní symbolikou. K této symbolice přispěla i píseň *Kde domov můj*, která se stala neoficiální českou hymnou. Jiným symbolem se stala svatováclavská koruna, která symbolizovala českou státnost, a to zvláště, když se panovníci habsburské dynastie odmítali korunovat za českého krále. Bílá a červená zemská vlajka Čech byla po roce 1848 považována za národní symbol, do roku 1920 plnila úlohu československé státní vlajky (znovu tak v období 1990 až 1992, jako státní vlajka České republiky v Československé federaci).

Po vzniku Rakousko-Uherska se císařský orel a uherský znak, ocitly vedle sebe. V rámci Předlitavska však dochází k další centralizaci (1915), kdy pro Předlitavsko začalo platit „rakouské země – Rakousko“.

V rámci protirakouského odboje vznikly bílé a červené stužky symbolizující české státní barvy. Za první světové války legionářské prapory byly červenobílé a opatřené symboly českých zemí a Slovenska s různými motivy. Znak národní rady československé vyjadřoval znaky jednotlivých zemí a Svatoplukovy pruty jednotu. Vlajka českých legií (1918 a 1919) měla uprostřed žluté československé iniciály ČS.

Státním symbolem Československa se stala trojbarevná vlajka (1920), kdy bílá barva vyjadřuje čistotu, červená prolitou krev za vlast a modrá klidnou bezmračnou oblohu. Velký znak vyjadřoval i souvislost s územním rozdělením mezi Československo a sousední státy (například Hlučínsko, Ratibořsko, Těšínsko). K české hymně *Kde domov můj*, bylo připojeno slovenské *Nad Tatrou se blýská* (1918) a v Podkarpatské Rusi se po hymně ještě hrála píseň *Podkarpatští Rusíni*. V období první republiky byla používána vlajka, malý, střední a velký znak a prezidentská standarta.

Neobyčejného významu česká národní symbolika dosáhla při zániku první republiky a v období druhé republiky, kdy se národ vracel k symbolům české státnosti. V období protektorátu Čechy a Morava se protektorátní vlajka vyvěšovala společně s nacistickou říšskou vlajkou a před hymnou *Kde domov můj* zněly obě říšské hymny *Deutschland, Deutschland über alles* i píseň *Horst-Wessl-Lied*. Oficiální vlajkou se staly tři pruhy: dolní modrá, červená a bílá, malý a velký znak a zvláště existoval říšský znak Sudet – Reichsgau Sudetenland.

Období let 1945–1948 bylo ve znamení návratu československé symboliky. Po roce 1948, při výročích a různých slavnostech, se zpívala po československé hymně i hymna Sovětského svazu, později tato praxe byla omezena a znovu se rozšířila za husákovské normalizace po roce 1970 a pak zase zanikla. Socialistický státní znak za socialismu charakterizovala husitská pavéza, pětícípá hvězda nad hlavou dvouocasého lva, který měl na své hrudi červený štítek s modrou siluetou Kriváně a se zlatými plameny v modrém poli. Za Federativní republiky 1990 až 1992 měl státní znak na štítě v horní části českého lva a slovenské hory se slovenským křížem a v dolní části opačně.

Současný znak České republiky je velký a malý. Na obou znacích je český lev s korunkou, v horní části štítu naproti sobě má moravskou orlici a v dolní části Slezskou černou orlici se stříbrným půlměsícem. Český lev byl původně jednoocasý a nahradil ve 12. století plamennou svatováclavskou orlici.

Česká a československá národní a státní území, tradice a symbolika je neodmyslitelnou součástí českých dějin a vyjadřuje pomocí symbolů smysluplnost a identitu českých státních a národních dějin a jejich neustálý smysl i v globalizovaném a multikulturním lidském světě.

2. Český středověký stát a národ

V evropských podmínkách po 10. století nevzniklo občanství ve smyslu bývalé římské říše, ale na jejích troskách dochází k vytváření nového státního formování, a to za jiných společenských a mocenských podmínek, kdy vzniká i nová evropská kultura a dochází k novým etnickým posunům a k novému územnímu a jazykovému uspořádání. Spojovacím článkem se stalo křesťanství v římské katolické tradici a církvi, která propojila staré obyvatelstvo s novým.

Západoevropské prostředí nachází svou novou christianizační tvář v 8. až 10. století, kdy dochází k ustálení jednotlivých etnik a k jejich propojování i k vymezení jazykových oblastí evropského obyvatelstva. S novou státní formou vznikala i nová sounáležitost k zemi, panovníkovi a ke starým i novým tradicím, které byly spojené s křesťanstvím v evropském prostředí.

U kořenů vzniku středověkého národnostního procesu byl duchovní a kulturní vliv křesťanství, který byl rovněž spojen se vznikem nové státnosti – panovníků z boží milosti. Na základě sjednocovacího procesu se v evropském prostředí vytvořila i prvotní národní společenství, která charakterizoval jazyk, území a panovník. Tato společenství se vlivem různých mocenských poměrů dostávala do konfliktních situací se svým okolím a postupně vznikajícími státními útvary. Společným kulturním prvkem se stalo křesťanství a jeho morální a náboženské zásady, které ovlivňovaly společenské dění. Do popředí se rovněž dostal kulturní odkaz řecké a římské civilizace, který přinášel nové chápání lidského života a smyslu lidské existence.

Nadstátní duchovní idea křesťanství se zároveň stala sjednocujícím prvkem, který překonával hranice států a vytvářel novou ideovou duchovní jednotu, která nachází své rozlišení ve státní formě. Křesťanství se uplatnilo

i při vytváření jednotlivých evropských národních identit ve středověkém a v evropském prostředí.

Dějiny českého národa a států souvisely s dějinami blízkého i vzdáleného evropského okolí. Stěhování národů ve 4. a 5. století je spojeno i s příchodem Slovanů do východoevropského, jihoevropského a středoevropského prostoru. Po rozpadu Západořímské říše začala v 8. století christianizace germánských kmenů, které obývaly území nynějšího Německa, Rakouska, Slovinska, Česka, Nizozemska, Belgie, Lucemburska, západního Polska, východní Francie, Švýcarska, Lichtenštejnska, části Chorvatska, severní Itálie a jižní části Dánska i dalších území. Tento mnohonárodnostní celek se od poloviny 15. století nazýval Svatou říší římského národa (německého), a to až do roku 1806. V tomto mnohonárodnostním celku, který se stále měnil politicky, mocensky, územně a složením národů a různých státních útvarů se odehrávala christianizace, vznik národů a jejich státnosti.

Český stát byl součástí nadnárodního duchovního křesťanského projektu, který předpokládal rozdělení duchovní a světské moci a jeho idea byla nadnárodní a nadstátní. Český stát a národ však byl od roku 1526 spojen s vývojem rakouského soustátí a s jeho různými organizačními formami až do roku 1806, kdy zanikla Římská říše a změnil se obraz evropského, státního a politického uspořádání. Novodobý český národ, v rámci českých historických zemí, vznikl v 19. století, kdy navázal na svou dějinnou státnost a v období národního obrození se snažil o její obnovení.

Ve středověkém prostředí u úsvitu českého středověkého národa bylo slovanství, vznikající státnost a duchovní úloha křesťanství. Na pomezí vznikajícího římského císařství a německého království a v zóně, kde se promítalo západoevropské a byzantské křesťanství, docházelo k proměně slovanských kmenů v nezávislá knížectví, a to v prostředí, kde se střetávala duchovní moc dvou křesťanských center a dvou rozdílných kultur. Na jedné straně stála duchovní moc papežů, usilujících o duchovní nadvládu v celoevropském prostředí, a na druhé byzantské císařství, kde křesťanství splynulo se státní mocí.

Je to období, kdy slovanská, později maďarská knížata usilovala o podrobení se papežské moci, a to proti expanzivnímu vlivu německých císařů a králů a jejich mocenské nadvládě ve jménu křesťanství. Již na státní útvar

Sámovy říše a Velkou Moravu navazoval nový sjednocovací proces na území dnešního Bulharska, Rumunska a u českých polabských, polských a ruských Slovanů. Proces, který byl plný expanzivních a obranných střetů, ve kterých římscí císaři a králové usilovali dostávat do poplatného stavu maďarská, česká a polská knížata, která zase usilovala dostat se do duchovní sféry papežů, aby tak čelila mocenské nadvládě německých císařů a králů a zvláště jejich různým vazalům. Postupně se v pohraničním pásmu Římské říše stabilizuje v 10. až 11. století česká, polská a uherská státnost, které proti sobě střídavě expandují, je v obranném postavení proti světské moci Římské říše, ale plně se podřizuje papežské duchovní moci v západoevropském křesťanství. V jiném postavení se nacházelo ruské, slovinské, bulharské prostředí, které bylo vázáno byzantským vlivem a odráželo i nájezdy asijských nájezdníků. Čeští, polští a uherští panovníci usilovali o získání nezávislé církevní organizace, která by nepodléhala a nespadala pod církevní představitele z německého království. V závislosti na Svaté římské říši vznikla česká, polská a uherská státnost. V 10. a 11. století se polská a uherská státnost vymykají přímé závislosti na Římské říši, kdy český stát se nejbližší přimyká a účastní se politických a mocenských zápasů uvnitř říše a zápasů o korunovaci říšských panovníků. Zároveň však středoevropský prostor překrývají české, polské a uherské zájmy a vzájemné soupeření. Politické a mocenské zájmy a obhajování státnosti v Uhrách bylo spojeno s obhajobou hranic a členění expanzi od asijských nájezdníků. Politické a mocenské zájmy Polska byly propojeny se zájmy východních Slovanů, ruských knížat a severních sousedů. Český stát získal královskou a církevní nezávislost až později než Uhersko a Polsko. Vyhrotila se politická a mocenská situace, kdy České království bylo sice součástí Svaté říše římské, ale v autonomním a nezávislém postavení a nebylo součástí jejího správního uspořádání. Český král měl sice povinnost účastnit se říšského sněmu a i plnit závazky pomoci římskému králi a císaři, ale za existence nezávislého mocenského postavení na rozdíl od ostatních kurfiřtů. Ve středověkém prostředí se prolínaly panovnické rody navzájem a vzájemné mocenské pozice se udržovaly sňatkovou politikou a příbuzenskými vztahy. V evropském středověkém prostředí se tak vytvořila mocenská panovnická síť, která se neustále proměňovala ve válečných střetech a změně mocenských poměrů. Středověké mocenské

a politické vztahy charakterizovaly ideologické rozpory mezi představiteli západoevropského křesťanství, papeži a světskými vládci o mocenské postavení v evropském prostoru.

Středověcí panovníci „z Boží milosti“ však udělovali církvi a církevním představitelům pozemky a územní celky, kde se propojovala duchovní správa se světskou. Církevní představitelé se stávali i světskými velmoži a vedle duchovních záležitostí i světskými válečníky. Křesťanský středověk je naplněn snahou papežů upevnit svou moc nad středověkými panovníky a snahou středověkých panovníků se oprostit od duchovní moci. Na druhé straně světští panovníci vyžadovali papežskou podporu proti svým protivníkům a požehnání k uchváceným územním ziskům. V evropském prostředí se odehrával mocenský zápas i v kulturní oblasti, kde záštitou církve se staly kláštery a různá sociální zařízení. Kláštery mužské a ženské se staly středisky duchovní a kulturní činnosti. Církevní světci pak představovali nositele křesťanství, ale v řadě případů i národních a státních tradic. Duchovní moc papežů a světské moci panovníků byla schopna se sjednotit v oblasti vnějšího nebezpečí a ohrožení svatého Kristova hrobu v Palestině, ale i obrany proti islámu, mongolským nájezdníkům, ale i při pomoci byzantským císařům při obraně. Středověká mocenská pospolitost se začala tříštit v rámci vzrůstající nezávislosti v městském prostředí a vznikem městských států a jejich expanzí mimo evropské prostředí. Městské prostředí se stalo střediskem obchodní a řemeslné činnosti a začalo se oddělovat, ale i získávat prostředky pro svůj rozvoj v rámci i mimo rámec mocenského panovnického vlivu. Začal zápas mezi světským panovnickým prostředím a městskými státy a státy, které byly v nezávislém postavení, zvláště v italském a západoevropském prostoru. Na jedné straně se vytvářela mocenská struktura panovníků, územních velmožů, církevních představitelů a na druhé měst na evropském teritoriu. Začala vznikat královská a poddanská města a samostatné městské republiky. Městské kláštery se proměnily ve střediska kulturní vzdělanosti a vznikly církevní univerzity, které se staly nositeli církevní vzdělanosti, ale i rozšíření lidského poznání. Evropský prostor prostoupila síť klášterů, měst, poddanského venkova, produkující potraviny. V klášterním prostředí začalo studium řeckých a římských dějin a tradic a v městském prostředí začal rozvoj obchodu a řemesel. V rámci střední a východní Evropy docházelo k postupnému přesouvání německého

obyvatelstva do českého, polského a uherského prostoru, do něhož přinášelo obchod, řemeslnou výrobu a vyspělejší zemědělství. Tento migrační proces pod záštitou panovnické moci přinášel kulturní a pracovní vyspělost a podporu panovnické moci proti sílící moci územních velmožů.

Středověké prostředí nechápalo národ ve smyslu jazykovém a kulturním, ale ve smyslu území ovládaného panovníkem, ve kterém žijí poddaní a vazalové, kteří jsou povinni poslušností. Teprve pozdní evropský středověk začal chápat a rozlišovat národnosti a etnické rozdílnosti. Ve středověkém chápání byla silně vyvinuta sounáležitost se zemí, kdy v popředí dorozumívání byla úředním jazykem latina a zemský jazyk. Existovalo však již národní cítění a odlišnost podle územního původu a řeči, ale i tradic.

Vznik a vývoj českého národa

Vývoj českého národa lze rozdělit do několika etap. Lze spojit se vznikem české státnosti v 10. století, kdy z kmenových celků vznikly nadkmenové útvary, kdy společným prvkem byl jazyk a sdružování se stalo nutností z důvodu ochrany sídliště a zájmových území; v čele byl velmož se svou družinou a později územní vládce a kníže. V té době vzniklo územní teritorium. Nejednalo se však o národ v novodobém chápání, ale o středověký sdružovací proces nadkmenového charakteru, kdy vznikala slovanská knížectví a slovanské obyvatelstvo se sdružovalo okolo svých vůdčích osobností – knížat, která bránila svá sídliště a území a zároveň se vojensky účastnila dobývání a podmaňování svého nejbližšího okolí. Je to i období, kdy se vytvářely náboženské a státní tradice pod vlivem christianizace a prvotní národní vědomí ve středověké státnosti. Státní a národní identitu si v dalším období přisvojila česká knížata a králové, což mělo svou souvislost se vznikem státních hranic, s jednotným českým jazykem; správa území byla podložena vojenskou silou a diplomatickým umem panovníka – knížete, krále a jejich dvorského okolí. Je to období, kdy docházelo z vůle panovníka i ke kolonizaci německými osadníky, kteří zakládali vesnice a města a přinesli obchod a řemeslnou výrobu a byli považováni za královské poddané a příslušníky obyvatelstva království.

České legendy byly psány staroslověnsky, latinsky a česky. Lze je dělit na cyrilometodějské, václavské, ludmilské, vojtěšské a prokopské. Společným

znakem je určitá glorifikace panovnického rodu, jemuž dodávají nadpřirozené posvěcení. Dějinná skutečnost se v kronikách projevuje jako realita, ale v subjektivním podání kronikářů, kteří jsou poplatní době. *Kosmova kronika česká – Chronica Boemorum* z počátku 12. století zahájila tradici českého kronikářského dějepisu. Na *Kosmovu kroniku* navázala *Kronika Vyšehradská* a další středověcí kronikáři.

Na úsvitu české státnosti a českého národa jsou postavy svatého Václava a Boleslava I. a prvotní stabilizace křesťanství. Zatímco Boleslav I. stabilizoval území a mocensky rozšiřoval vliv polským směrem, stal se Václav legendární postavou. Svatováclavský kult se stal symbolem české státnosti a kníže a světec svatý Václav se stal patronem české země a posvětil tak moc přemyslovského rodu. O starobylosti svatováclavského kultu svědčí i *První staroslověnská legenda o svatém Václavovi*. Na úsvitu české státnosti stojí Boleslav I. a na úsvitu českého národa svatý Václav.

V českém prostředí se začalo formovat národní vědomí již asi od 11. století a našlo své vyvrcholení ve 14. století za vlády Karla IV., kdy se rozvinulo české písemnictví a český panovník se stal i římským králem a císařem. Ve středověkém českém národě se nerozlišovala národnost, ale příslušnost k zemi. Obrat však nastal v husitském a pohusitském období, kdy na pražské univerzitě vznikly národnostní skupiny a kdy se za husitské reformace objevily náboženské rozpory a dělení na katolíky a husity. Tento náboženský rozpor českého obyvatelstva přinesl i určité rozlišení, kdy se české obyvatelstvo hlásilo většinou ke kališnictví a německé v přidružených zemích zůstalo katolické. Česká řeč a písemnictví nabyly formu ochrany víry, ale i formu pamfletů zaměřených proti cizincům a nepřátelům.

V poděbradském a jagellonském období si český jazyk a písemnictví, vedle latinského a německého zachovalo prioritní postavení a národní vědomí je spojeno se šlechtou a církevními představiteli, ale i s městským patriciátem. S nástupem Habsburků na český trůn došlo k pozvolným změnám, které souvisely s vývojem státní správy a jednotného úředního jazyka ve vznikajícím rakouském soustátí. V rámci tohoto soustátí však vzniklo i národní vědomí v jednotlivých zemích, kdy spojenci tvoří hájení výsad proti panovníkovi a snaha o omezení práv jednotlivých zemí, ale i realita katolické reformace. V evropském prostředí, zvláště v západní Evropě, stále více vznikaly státy

na principu, kdy většina obyvatelstva byla stejné národnosti, a ostatní obyvatelé byli považováni za menšiny žijící na území státu. Objevovala se i snaha na dobytých územích a získaných územích zřizovat správu i jednotný jazyk a zavádět zvyklosti dobytých a utlumovat domácí tradice a zvyky a zavádět nové. V českých zemích se stala realitou situace, kdy protestantská reformace nabyla vrchu nad katolicismem i kališnictvím, kdy převážná část obyvatelstva se jazykově hlásila k češtině nebo němčině a byla nekatolická, a panovník a jeho správa byla katolická.

Porážka českých a německých stavů na Bílé Hoře (1620) znamenala omezení stavovských práv a zahájení rekatolizace českých zemí a vytváření centrálních pravomocí panovníka. Začalo postupné omezování českého jazyka, poněmčování a příliv německých, italských a jiných evropských kultur a osob do českého prostředí. V národnostních poměrech v pobělohorském období nastala změna. Němci a Češi, kteří se hlásili k protestantství, z náboženských důvodů většinou emigrovali, ale němčina vedle češtiny se stala úřední řečí, která postupně začala převažovat. Katolicismus, který byl v českých zemích na ústupu, znovu ožil a české země se staly misijními. V této době pro záchranu českého jazyka a osvětu venkovského obyvatelstva sehrál význačnou úlohu jezuitský řád, zvláště kněží česky mluvící a hlásající víru v češtině. Jiná byla záležitost náboženských emigrantů, kteří postupně ztraceli vliv na české prostředí. Emigrace znamenala odchod poražených stavů ze země, neboť zůstat znamenalo změnu náboženské víry. Postupná rekatolizace přinášela i nové formy náboženské zbožnosti, která byla spojena s kultem národních světců. Náboženské zpěvy, české náboženské knihy, poutě a náboženské spolky udržovaly české národní tradice v 17. a 19. století, v období poněmčování a centralizace rakouského soustátí. V tomto soustátí spolu s josefinismem přišly reformy i postátnění katolické církve a náboženské svobody. Je to již období, kdy český venkov je převážně katolický a český jazyk je uchován hlavně v zemědělských a řemeslnických vrstvách českého obyvatelstva. Je to období až do 19. století, kdy bylo považováno všechno obyvatelstvo, a to bez rozdílu české a německé národnosti, za příslušníky českých historických zemí.

Osvícenecké období postupně přešlo od českých buditelů do období, kdy se rodilo české vlastenectví a novodobý český národ. Národ začal zápasit o své přirozené a historické právo, o zemský sněm, národní stranictví

a tradice. Je to především období, kdy vznikla i diferenciacce mezi českým a německým obyvatelstvem a docházelo k počestování městského obyvatelstva v českých zemích. V českoněmeckém prostředí se formuje i česká inteligence, která přebírá záštitu nad národem a jeho další existenci v rámci Rakouského císařství.

3. Obrození národní a státní

České baroko nebylo dobou temna, ale oživilo jej národní probuzení, obrozenecká a buditelská činnost, ale již i společenská a hospodářská přeměna a vznik raného kapitalismu. Vzniká nová deklarace lidské rovnosti před zákonem a před Bohem i nové společenské vztahy. V obrozeneckém a buditelském období se do popředí českých národních snah dostala česká mytologie a bájně postavy českých dějin, kněžna Libuše jako česká mytická kněžna a manželka Přemysla Oráče, zakladatele dynastie Přemyslovců, praotec Čech, mystická postava muže, který údajně přivedl svůj lid do Čech a podle něhož nesou Čechy své jméno, ale i zkreslené postavy hrdinů husitského období. V českém prostředí se utvářel protiklad proti současné a minulé německé kultuře.

Na pražské univerzitě byla založena samostatná stolice českého jazyka (1793). Od počátku 19. století začaly vycházet české noviny a Josef Dobrovský napsal *Dějiny českého jazyka a české kultury* (1792). Na Josefa Dobrovského a na Václava Matěje Kramera navázala generace Josefa Jungmanna a rozvinula se slovní zásoba českého jazyka.

Historie *Rukopisu Královédvorského a Zelenohorského* spadá do období českého romantismu, je to počátek rozvoje českých výtvarných umělců, básníků a spisovatelů a politiků. Rukopisy se staly nosným tématem při vytváření moderního českého národa. Objevuje se první vědecká a historická společnost, společnost vlasteneckých přátel umění, České vysoké učení technické, Moravské zemské museum, Vlastenecké museum v Čechách. Bernard Bolzano se uprostřed české a německé společnosti cítil být více občanem než vlastencem. Český jazyk se prosadil v přírodních vědách a dalších oborech a ustavilo se české odborné názvosloví. Byla složena píseň *Hej Slované!* První verze textu je známá z roku 1834 pod názvem *Hej Slováci*. Josef Kajetán Tyl, zkomponoval

píseň *Kde domov můj*, která se v roce 1920 stala národní hymnou. Do české literatury vstupuje Karel Hynek Mácha a jeho *Máj*. Nastalo období zrodu českého vlastenectví a obrany národa – František Palacký založil *Matici českou*, německy vychází první díl *Dějiny národa českého* (1837) a další čtyři díly již v češtině. Do mocnářství a do českých zemí přišlo evropské revoluční období, ve kterém se zrodila česká politika, a byly sepsány první politické petice. První veřejná schůze a první politický program, který mimo jiné obsahoval přijetí ústavy, zřízení sněmu, zavedení volebního práva podle okresů, zřízení správního úřadu v Praze, zavedení češtiny vedle němčiny v úřadech a školách a i další požadavky. Vzniklé české národní hnutí se radikalizovalo a začalo se profilovat proti německy mluvícímu obyvatelstvu. František Palacký zdůraznil svůj názor při odmítnutí české účasti na velkoněmeckém parlamentu ve Frankfurtu, slovy: „... já nejsem Němec. Jsem Čech rodu slovanského...“

Pražské noviny uveřejnily výzvu o zrušení německých štítů a vývěsek a jejich nahrazení českými. Revoluční dění v roce 1848 probíhalo pod hesly: ústava, všeobecné volební právo, sněmovnictví (nikoliv stavovské ale zastupitelské), rovnost národů, zrušení roboty a řady dalších. Potlačení revolučního dění v mocnářství znamenalo i potlačení českých národních snah a nastolení absolutismu, který se jen poněmáhlu proměňoval v konstituční monarchii. V rámci monarchie lze hledat počátek politického stranictví v letech 1848 až 1849, v postupném rozmachu parlamentarismu, ve vzniku a rozšíření spolkové činnosti. Již zrušení roboty (1848) vytvořilo podmínky pro změnu venkova a umožnilo zapojení venkovského obyvatelstva do společenského a hospodářského dění, stejně i přijetí živnostenského řádu a vytvoření podmínek pro podnikatelskou činnost. Vedle dosavadní stavovské reprezentace se postupně formovala městská reprezentace, která se však lišila při prosazování národnostních požadavků od německé menšiny v českých zemích, a to v základních otázkách jazykového státoprávního vývoje. Vzniklo politické stranictví na základě národnostního principu, které se pak rozpadlo na zájmové. Po rozpadu Národní strany na Staročechy a Mladočechy (1874) se konstituovala celá řada nových stranických subjektů národnostního, náboženského, státoprávního, pokrokového směru a později i realistické a agrární strany, sociální demokracie a další. V Čechách existovaly politické strany na zemském a sněmovním principu. České politické strany v rámci rakouského parlamentarismu prosazovaly na říšských sněmech

české všeslovanské zájmy, ale i české společenské a hospodářské požadavky při státoprávních ohrazeních, ale hlavně zápasily s rakouským němectvím a německou menšinou v českých zemích.

Na přelomu 19. a 20. století se v českých zemích konsolidoval novodobý český národ a v letech 1907 až 1914 byly položeny pevné základy ke vzniku moderního českého stranicství. Ve znamení politické rozháranosti a názorové rozdílnosti probíhal rakouský parlamentarismus jak na říšské radě, tak i na českém a moravském sněmu, ale i na sněmech v rámci mocnářství. Válečné období první světové války omezilo parlamentární činnost, ale i činnost politických stran, které se však aktivizovaly s blížícím se koncem války a zánikem Rakousko-Uherska.

Politický realismus jako politický směr vznikl v prostředí české univerzity (1886), uprostřed národní strany, která sdružila T. G. Masaryka, Josefa Kaizla, Karla Kramáře na jedné politické platformě. V devadesátých letech se formovalo a rozšířilo české pokrokové hnutí, zvláště mezi českou inteligencí a studentstvem. V české straně pokrokové se po vypuknutí první světové války rozšířila konspirativní činnost a protestní opozice, která odsuzovala protičeskou, protislovanskou politiku mocnářství a plně stála na pozicích státoprávního postavení Koruny české v rámci Rakouska-Uherska. Část českých politiků spatřovala ve vzniku první světové války možnost změnit státoprávní poměry a případně hledat cestu k české samostatnosti. Vznikl domácí a zahraniční odboj a na konci války i možnost zániku Rakouska-Uherska a možnost zrodu české státnosti se Slovenskem a vytvoření jednotného státu Československa.

Český národ v 19. a 20. století

V dějinném vývojovém procesu se mění úhly pohledu na český národ a českou (československou) státnost podle politických směrů a proměn, ale i společenského prostředí. Jednotlivé úhly pohledu na vznik českého národního prostředí představují pestrá směs různých výkladů reálných událostí. Kroniky a legendy se nám snaží převyprávět události vesměs podle ústního podání tradic. Existují vždy pohledy, které jsou poplatné době a prostředí, ve kterém vznikly. Dokumenty, jež se zachovaly, a archeologické nálezy jsou střepy, které se vždy současná historie snaží přikrášlit, slepit, ale i tendenčně

vyložit a interpretovat podle svého subjektivního pojetí, které může být více nebo méně vzdálené od minulé reality, a více nebo méně přibližovat minulé děje, realitu a skutečnost.

V lidské interpretaci jsou dějiny vždy zkresleným výkladem reálných dějů a jevů a nepřesným nebo zkreslujícím výkladem. V každé době a společenském a politickém systému se odborná veřejnost vždy svým pohledem do minulosti snažila a snaží vyjádřit současnost, aby prostřednictvím dějin usměrňovala budoucnost. Z hlediska českých dějin a dějinné úlohy českého národa a české státnosti, se objevilo za poslední dvě století řada různých výkladů, které byly a jsou poplatné vždy jiné současnosti.

Německá a rakouská historiografie se v minulosti snažila zaretušovat a snížit význam českého národa a jeho státnosti a zdůraznit jeho začlenění jako součást rakouského mocnářství a později jako součást Velkoněmecké říše.

V českém prostředí se však vždy zachovaly přemyslovské, husitské a katolické tradice, ale i pojem koruny české. Postupně se zde do popředí dostávaly husitské, českoobratrské a poděbradské tradice, ale i zdůrazňování české minulosti, pověstí a legend, jako protiváha proti silícímu německému nacionalismu. V okamžiku, kdy se tu začala formovat česká inteligence, katolické školství, české novinářství a učitelstvo a české kněžstvo, se zrodilo silné národní uvědomění, které se odrazilo literárně i umělecky. Národní uvědomění se zásadně projevovalo v různých českých politických prouděch a ovlivnilo české přirozené a státoprávní postoje v Rakousku-Uhersku.

Národ a jeho političtí představitelé hledali možnosti rakousko-českého soužití, které vyústilo v hledání radikálního řešení a hledání východisek k překonání německé nadvlády. Čekalo se již jen na vhodný okamžik politických změn v evropském a středoevropském prostoru. Taková příležitost nastala při zahájení první světové války. Válečné události přinesly zvýšení národního útlaku, ale i vznik domácího a zahraničního odboje a postupné budování společné armády se Slováky. Na troskách Rakouska-Uherska vzniklo Československo, „na základě krve, železa i diplomacie“ a národní rovnoprávnosti.

Československo však nevzniklo jako národní stát, ale jako mnohonárodnostní, kde vedle Čechů a Slováků byla velká menšina Němců, Maďarů a jiných národnostních menšin. V okamžiku zrodu republiky se objevily separatistické tendence Němců a Maďarů. Slovenský autonomismus a německé odstředivé

snahy prostoupily dvacet let československé státnosti. S ustavením Velkoněmecké říše začali čeští Němci žádat o připojení a Slováci se dožadovali autonomie. Po mnichovské dohodě, kdy mezinárodní společenství vydalo Československo na pospas Velkoněmecké říši, se udržel dočasný zbytkový stát Česko-Slovensko. Je to období, kdy se znovu probudilo české vlastenectví v okamžiku hrozící okupace. Protektorát Čechy a Morava znamenal zánik krátké existence druhé republiky, kdy se český národ pod německou porobou znovu vrací ke svým národním a státním dějinám. Pod německou patronací vznikl samostatný Slovenský stát a v emigračních podmínkách byla obnovena československá státnost. Po pádu Velkoněmecké říše pokračovala československá státnost v nových lidově demokratických podmínkách – v rámci Národní fronty Čechů a Slováků, a to v mezích omezené demokracie. Po únoru 1948 se pod vedením KSČ prosadila nová socialistická státnost, v roce 1968 bylo Československo svědkem reformních snah, které byly zakončené příchodem vojsk Varšavské smlouvy a ustavením federativní socialistické státnosti. Po odstranění komunismu v roce 1989 se socialistický stát stal demokratickým, což vedlo ke vzniku samostatných států České a Slovenské republiky.

Země České koruny s českou národností získaly v roce 1992 svou nezávislost a novou cestu mezi evropské demokratické národy. Národní platforma však ustoupila do pozadí a do popředí se dostala občanská společnost v rámci Evropského společenství národů.

Vlast

S pojmem vlast je v českých dějinách spojen pocit národní a státní sounáležitosti obyvatelstva českých historických zemí. Národní vědomí začalo charakterizovat vztahy k jazyku, národu a k vlasti. Dějinné změny přinesly zdůraznění národa a jeho jazykového prostoru a národního území, tradic, v návaznosti na politické a sociální poměry obyvatelstva. Snaha o národní identitu překonávala společenské a sociální rozdíly a vytvářela určitou národní pospolitost. Do pozadí se dostala barokní propojenost božského původu panovníkovy moci, která byla nahrazena pozemskou mocí, vytvořenou vůlí lidu a národa. Postupně se objevila představa, že národ je především lid a všechny jeho sociální vrstvy. Jedinec se stal součástí celku – národa. Národ se začal jevit jako skutečná osoba, která touží být subjektem státním, ale již nechce

být tupým poddaným státu. Tvořící se český politický národ hledal záštitu proti obklopujícímu německví u slovanských národů a u blízkého souseda slovenského národa na Slovensku. Do popředí se dostal názor, že sama společná půda a společné bydliště vytváří národ jako dějinnou jednotku. Půda se stala základem pro národ a měnila se v zemi, která je chápána jako vlast a má vyšší hodnotu než jen národ.

Vlast, která původně znamenala rodný kraj, se personifikovala do postavy Matky Vlasti, která má rovný poměr ke všem sociálním vrstvám společnosti. Vzniklé vlastenectví není veřejnoprávním činitelem, ale stává se fiktivním zdrojem moci v národě a přenáší na vlast prvky panovnické a vládní moci. V kulturní oblasti spojilo vlastenectví mateřskou řeč (výchovu v rodině) i s výtvarným a uměleckým vyjádřením. U části obyvatelstva se vlastenectví propojilo s křesťanstvím (zvláště katolickým), našlo své vyjádření i v českém liberálním a protináboženském prostředí. Takto vzniklé vlastenectví se dostalo do střetu s vlastenectvím ve smyslu velkoněmecké myšlenky, ale i s rakouským německvím a později i s maďarstvím.

Pojem vlast byl ztotožňován s pojmem Rakouské císařství, ale za svou vlast pokládaly národy žijící v Rakousku-Uhersku teritoria svých historických zemí se společným jazykem, zemským územím, s kulturou a tradicemi. Po první světové válce byl pojem vlast vztažen na státní útvar Československo a zrodil se fenomén prvorepublikového vlastenectví bez rozdílu národností – čechoslovakismus. Druhá republika přinesla české vlastenectví v okleštěných českých historických zemích a slovenské vlastenectví, které se pak stalo základem Slovenského státu. Československé, české i slovenské vlastenectví pak spojuje společný odpor proti nacismu a německé nadvládě.

Pojem vlast pak dostává jiný smysl po roce 1945, kdy došlo k odsunu německé a maďarské menšiny a ke vzniku lidově demokratické státnosti a české a historické země se staly územně, jazykově a kulturně české a Slovensko slovenské.

Pojem vlast pak po roce 1948 dostal jiný smysl v rámci socialistické výstavby Československa. Byl převršen třídním internacionalismem, který národní vlastenectví nahradil socialistickým a nadnárodním občanstvím, a to v rámci socialistické státnosti. Za národní tradice byly uznány jen tradice pokrokové a spojeny se socialistickou státností.

V rámci následné demokratické obnovy po roce 1989 a vzniku demokratických a národních republik České a Slovenské nastal v obou státech znovu návrat k jejich demokratickým a historickým tradicím a k novému kulturnímu vývoji. Znovu se mění obsah pojmu vlast, kdy místo socialistického vlastenectví vzniká české a slovenské vlastenectví na základě demokracie a pluralitního pojetí dějinných tradic. Pojem vlast se ztotožnil s pojmem národní a demokratické státnosti a se státním občanstvím. V mnohonárodnostním evropském prostoru se vedle národního a státního vlastenectví zvýraznilo i evropské vlastenectví. Evropa jako vlast evropských národů a států, kde vedle hodnotových systémů jednotlivých evropských národů vzniká i nový hodnotový systém Evropy jako celku. V globálním světě pojem vlast stále více nabývá smyslu území (místa), kde žijí a bydlím s lidmi s odlišnou národností, kulturou i tradicemi na základě společných lidských a občanských zájmů a hodnot.

Český patriotismus

Za patriotismus lze považovat vztah k mateřskému jazyku, k národnímu společenství a k území, kdy národní zájem rozvíjí svou politickou a kulturní činnost. České národní cítění bylo v 19. století spojeno i s úctou k českým zemským patronům. Národním symbolem se stal svatý Václav – v roli ochránce země a panovníka, který byl postupně obklopen i ostatními svatými ochránci národa. Panna Marie se stala v národním náboženském pojetí „Lvicí českých lvů“. Český národ ve svém pocitu ohrožení cítil potřebu zajistit si pomoc světců pro přítomnost a budoucnost. Český patriotismus byl spojen s českou státností a s českým královstvím a přetavil se v české vlastenectví.

Národ a vlast

Národní vědomí se začalo přetavovat v české vlastenectví, když se příslušnost k zemi proměňovala ve vlastenectví a příslušnost k národu. V českých zemích po roce 1848, postupně vzniklo několik druhů národního vlastenectví: vlastenectví německé, rakouské, české, maďarské, polské a vytvářelo se i vlastenectví slovenské. České vlastenectví bylo spojeno s Českou korunou a bylo i propojeno na všeslovanství. Lze rozdělit na austroslavistické (spojeno s monarchií), zemské (podle jednotlivých zemí České koruny) a všeslovanské.

Z hlediska politického se česká politická reprezentace v rámci císařství dělila na autonomisty, federalisty (státní nebo národní) a na zastánce samostatnosti. V rámci Rakouska-Uherska se rovněž uplatnil jiný druh politického stranictví na základě sociálním a třídním, který byl internacionální a přesahoval hranice jednotlivých evropských států.

Po roce 1918 se po vzniku Československa objevuje nový druh vlastenectví, kdy se státní ideologií stal čechoslovakismus, který překrýval české a slovenské vlastenectví (sounáležitost se zemí) a separatistické snahy německé, slovenské, polské a maďarské menšiny v demokratické státnosti.

V českém prostoru se pojmy národ a vlast za druhé republiky a protektorátu Čechy a Moravy staly záležitostmi zachování české národní identity a semknutosti ve velkoněmeckém obklíčení, ale i odhodlání o zachování národní svébytnosti. Význam pojmů národ a vlast se rozplynul ve fiktivní občanské a státní socialistické jednotě, ale nabyl nový význam v demokratickém prostředí vzniklé České a Slovenské republiky. V postkomunistickém období získávají národ a vlast nový smysl v multikulturním světě, ale i při vytváření celoevropské identity.

4. Národ a stát na přelomu 19. a 20. století

V lidských dějinách se promítá osobní výjimečnost se společenskou anonymitou jedinců, tedy individualismus a kolektivismus v různých časoprostorových jednotkách. Z anonymního lidského společenství vždy vystupují osobnosti, které se vyčleňují z průměru a rozšiřují společenské obzory v dané době a přinášejí nové poznání a poznatky. Ve stálé změně vývoje duchovního a hmotného prostředí probíhají vždy nové děje a reality a jejich stálé proměny. Stále je tu proces vzniku lidského individualismu a lidského kolektivního společenství, kdy ze společenské anonymity vystupují mimořádné osobnosti. Smyslem každých lidských dějin v nějakých časoprostorových jednotkách je člověk a lidé, kteří posouvají dějiny lidstva a společenské struktury k nové realitě.

Smysl českých dějin je vytvářen lidskými osudy a duchovní a hmotnou snahou po nejlepším způsobu prožití lidského života ve společnosti jiných v daných dobových podmínkách duchovního a hmotného prostředí. Osobní výhry a prohry, prohry a výhry národní a státní mají svůj reálný a racionální smysl v dějinném toku, který vždy vyúsťuje v novou perspektivu. Člověk a lidské generace vědomě i nevědomě, anonymně i neanonymně spoluvytvářejí smysl v nějakém vývojovém procesu – v daném prostoru a čase.

Tento lidsky nepoznatelný smysl se vždy skládá z reálných dějů a jevů, které se odehrávají ve společnosti, v lidském a v národním prostředí a v různých lidských generacích žijících na různých místech planety Země. Z tohoto úhlu pohledu vzniká smysl českých národních a státních dějin, který v současnosti již přesahuje národnostní pospolitosti k vytváření nadnárodních státních celků. Globální šíření lidských a občanských práv postupně vyúsťuje k vytváření multikultury a nadnárodních a občanských celků.

Národ a český národní stát

Pojem národ a národní hnutí lze spojovat s evropskou a americkou civilizací v 18. a 19. století. Národ je obvykle spojován s jazykem, neznamená však ještě příslušnost k nějaké zemi; může být ale spojován i s určitou kulturou a tradicí.

Sám jazyk představuje jeden z jednotlivých prvků, který charakterizuje politický národ existující na určitém územním teritoriu. Velká francouzská revoluce v letech 1789 až 1799 přinesla pojem politický národ, který znamenal politické a jazykové sjednocení obyvatelstva na určitém historickém území.

Za Velké francouzské revoluce byl národ ztotožněn s lidem – s občany státu a začal být chápán jako politické společenství a nositel státní suverenity a občanství. Tehdejší absolutní monarchie ve Francii byla během ní nahrazena lidovládou a republikánstvím. Francouzský vzor se stal příkladem pro jiné evropské státy, ve kterých začal proces národního obrození na základě společného jazyka, kultury a tradic na určitém území. Jazyk, kultura, území a tradice a určitá symbolika se staly charakteristickými prvky pro vznik evropských států a národů.

Sebeurčení evropských národů se stalo dlouhodobým procesem zvláště ve státních útvech, kde se střetávala různá historická minulost s jinou státní realitou, kulturou a tradicí.

Národ je možno charakterizovat jako politické, sociální a ekonomické spojení obyvatelstva, které duchovně a ideově propojuje určitý hodnotový systém, jenž je typický pro určité společenské, místní a politické uspořádání v určité časové jednotce a etapě společenského vývoje lidstva.

Znaky národa: území, jazyk, kultura etnická, politická a společenská soudržnost, sdílení politických a společenských hodnot. V evropském prostředí vznikly národní a mnohonárodnostní státy v průběhu 19. a 20. století na základě společenského a politického vývoje. Národ a stát v evropském pojetí neznamenal totožnost, ale také totožnost nevyklučoval. Národní a státní rozpory se staly příznačným znakem evropských rozporů a válečných konfliktů, a to zvláště ve 20. století.

Pojem národ v podstatě vyjadřuje jazykovou a kulturní identitu a pojem stát pevný politický a organizační objekt. V současnosti ve světovém měřítku

existují národní státy, státy multinárodní a multikulturní, ale i národy, které nemají vlastní stát.

Pojem národ a nacionalismus

Velmi rozumově a citově chápáná národní identita se v průběhu dějinného vývoje v evropském prostředí proměnila v ideologii – nacionalismus. Tuto ideologii lze vyložit jako smysl života společnosti i sdružování jedinců na základě příslušnosti k národu.

V mnohonárodním Rakousku-Uhersku vznikl v českém, německém, slovenském, maďarském, polském, rusínském i dalším prostředí národně uvědomovací proces, který navazoval na historická a státoprávní práva jednotlivých zemí. V průběhu první světové války zvláště v českých zemích zesilovaly v českém národním prostředí tendence k národní a státní samostatnosti, které se opíraly o domácí a zahraniční odboj podložený existencí československých vojsk v zahraničí. První světová válka urychlila sebeurčení národů ve střední Evropě, ale nevyřešila otázku národnostních menšin v nově uspořádaném evropském prostředí.

Československo a český národ

Z Československa se po roce 1918 nestal český národní stát, ale zrodila se nová politická ideologie československého národa, kdy účast na správě státu byla umožněna prostřednictvím politického stranictví, které se formovalo na národnostním principu.

V roce 1918 nevznikl český národní stát, ale stát s více národnostmi a v jiných hranicích, než byly hranice Koruny české. V novém státě, vycházejícím z republikánského zřízení, z ústavy a parlamentarismu se postupně ustavovaly nové politické strany, a to na základě národnostního principu, v jehož prostředí se diferencovalo jednotlivé národní stranictví socialistické, komunistické, nacionální, lidovecké, agrární a živnostenské obchodní.

Národní český program v českých zemích obhajovala nově vzniklá strana Československá národní demokracie, též označovaná Národní demokracie (1918). Program čechoslovakismu zastávaly i socialistické strany, lidová a agrární strana. Německé, polské, maďarské a slovenské strany byly zaměřeny na separatismus a autonomii a více nebo méně byly spíše opozičního charakteru.

U počátků Československa již od počátku roku 1918 stály rozdílné koncepce a programové záměry. Z mezinárodního hlediska republika vznikla na bodácích českých a slovenských legionářů v zahraničí, na úsilí českých krajanů v ruském a západoevropském prostředí, z válečných zajatců, za politického úsilí politické emigrace, kdy svou roli sehrával i český domácí odboj a jeho vyhlášení československé samostatnosti v roce 1918.

U vzniku republiky byly i nenaplněné ambice sudetských Němců na připojení do rakouského nebo německého prostředí, nenaplněná autonomie Slovenska, odstředivé tendence maďarské a polské menšiny. Pod vlivem bolševické revoluce v Rusku aktivizovalo se i socializující a komunistické stranictví za revoluční a internacionální program.

České politické strany, které se sjednotily pod národním praporem 28. října 1918, se po vzniku státu programově a pluralitně rozčlenily. Zahraniční a domácí politická reprezentace se programově rozlišila v názorech na domácí a zahraniční odboj a zahraniční politiku a perspektivu československé státnosti a řešení vnitrostátních záležitostí.

T. G. Masaryk a E. Beneš (hlavní představitelé zahraničního odboje) se postupně začali orientovat na vytvoření jednoho národního celku z Čechů a Slováků – ideu čechoslovakismu. V zahraniční politice se orientovali na těsnou spolupráci s Francií, vztahy k sousedním státům Rakousku, Polsku a Maďarsku byly vlažné, prioritu měly mezinárodní vztahy k Německu a Sovětskému svazu. Národní demokracie pod vedením Karla Kramáře a Aloise Rašína se orientovala na národní stát a politickou jednotu českého stranictví a na vyhraněnost proti socialismu a komunismu, na odsouzení německého separatismu a slovenského autonomismu.

T. G. Masaryk a E. Beneš sympatizovali se sociální demokracií a národními socialisty a hledali oporu v agrární a lidové straně. Postupně se v českém národním a politickém prostředí vytvářela dvě mocenská centra na vládní a mimovládní úrovni, která se stala terčem kritiky po prvních svobodných volbách z pozic národních demokratů, ale i většiny opozičních stran. Představitelé pokrokového a státoprávního směru, soustředění v národní demokracii, kteří se nejvíce účastnili domácího odboje, prohráli první svobodné a demokratické volby a strana se dostala do pozadí v českém politickém táboře. Část představitelů národní demokracie se stále více dostávala do rozporu

se zahraniční i domácí politikou vzniklého neoficiálního seskupení okolo prezidenta T. G. Masaryka a ministra zahraničí E. Beneše – pod označením „Hradní a prohradní politici“.

V rámci Československa vzniklo politické stranictví na základě demokracie a politické plurality, po zhroucení mocnářství přestala na krátkou dobu platit autorita státní moci a české politické strany se staly jedinou nositelkou politické vůle a české a československé státnosti.

Německé stranictví se již z počátku stavělo k novému státu odmítavě, pohraniční německé obyvatelstvo se chtělo odtrhnout a na Slovensku se objevily odstředivé tendence. Již v prvním poválečném období musela vzniklá československá armáda obhajovat státní hranice. Hned na začátku nové státnosti došlo k nerovnoměrnému vývoji politického stranictví. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi byla odlišná politická situace, kde se teprve ustavovaly podmínky pro demokratické stranictví, nežli v českých zemích.

Po vyhlášení samostatnosti se nenaplnila vize státoprávního českého národního stranictví o vzniku národního státu. Realizoval se záměr české emigrace v souladu se sebeurčením národů a se souhlasem vítězných mocností vybudovat Československý stát, který by dal demokratické záruky menšinám na svém území. Neuskutečnil se záměr habsburského Karla I. (1887–1922), aby se po prohrané válce na troskách monarchie zrodila středoevropská federace národů. Neprosadila se ani koncepce některých českých prorakouských politiků, kteří chtěli v nějaké federativní formě zachovat Rakousko, a ani ambice sudetských Němců o připojení českého pohraničí k Rakousku nebo Německu. Nenaplnily se snahy E. Beneše o připojení Lužice k Československu, ale ani snahy Maďarů o připojení k Maďarsku. Neuskutečnila se ani vize prvního předsedy vlády o všeslovanské orientaci a mezinárodní izolaci ruských komunistů.

Vzniklo mnohonárodnostní Československo se silnou německou a slovenskou menšinou a menšinami polské, maďarské a rusínské národnosti. Do popředí se dostala koncepce T. G. Masaryka a E. Beneše, kteří se po tragické nehodě Milana Rastislava Štefánika (1880–1919) plně orientovali na vytvoření fiktivního československého národa a vytvořili ideu čechoslovakismu a na jejím základě rozvíjeli politickou a stranickou spolupráci s národními menšinovými politickými stranami.

Československá národní demokracie stála na vyhraněné národní pozici a upozorňovala na reálné německé a slovenské odstředivé snahy, ale i na mocenské a sovětské politické ambice ve středoevropském prostoru. Z těchto pozic stála národní demokracie v pravicové a národní opozici proti všem vládám za účasti německého stranictví za první republiky. Z národnostního pojetí českého stranictví byla reálnou výjimkou Komunistická strana Československa, která se odštěpila od sociální demokracie (1921) a která sdružovala své členstvo na bázi internacionalismu bez rozdílu národnosti. Za existence první republiky a v celém jejím dvacetiletém trvání vznikla a zanikla řada politických stran. V českém politickém stranictví docházelo k pokusům o vytváření politických koalic na základě ideové a zájmové sounáležitosti, která by překonala národnostní bariéru a například bariéry mezi ČSL (působící i na Slovensku) a Slovenskou ľudovou stranou Hlinkovou. V rámci českého národního stranictví se zase Československá národní demokracie pokoušela o sjednocovací proces pravicově orientovaného stranictví, ale i o jednotné národní stranictví jako protiváhu proti německým stranám, slovenskému separatismu a autonomním požadavkům. Ke vzájemné spolupráci docházelo mezi českými a slovenskými agrárníky.

O koncepci národní a státní

České politické prostředí, které se sjednotilo, a to v průběhu světové války na základě historických a státoprávních požadavků, na vytvoření samostatného státu však nebylo již jednotné v záležitosti, zda se má jednat o stát národní na základě sebeurčení českého národa nebo o stát vzniklý na základě sebeurčení národů. Republika se stala demokratickým slepencem na základě uzavřených mírových dohod po první světové válce. Československo mělo z mezinárodního hlediska, za spolupráce s novými státy v středoevropském a jihoevropském prostoru vytvářet jakýsi nárazníkový prostor (sanitní kordon) oddělující západní Evropu od bolševického Ruska. Československo zároveň mělo být záštitou proti případnému německému a maďarskému nacionalismu, který se nesmířil s poválečným uspořádáním.

V českém prostředí, kde se vedla již před válkou polemika o historický smysl českých dějin, smyslu Rakouska-Uherska, se otevřela další diskuse a polemika. Ze začátku všichni aktéři vycházeli z předválečných historických

a státoprávních pozic, ale z jiného pohledu na české národní tradice a morální odkaz minulosti, ale i s přihlédnutím na české federalistické snahy, na zánik Rakouska-Uherska a vznik nových států na principu sebeurčení národů.

Jaroslav Goll a Josef Pekař spatřovali účelnost i možný národní vývoj v rámci federalizace Rakouska. J. Goll vycházel z morálního odkazu Jednoty bratrské, která vznikla za husitských válek a stál na stanovisku, že vědec se nemá angažovat v politice a dostal se do sporu s názorem T. G. Masaryka, který rovněž navazoval na stejný mravní odkaz a z tohoto mravního odkazu vyvozoval politické závěry pro koncepci politického programu a všelidský humanismus. Profesor J. Pekař zase kladl důraz na význam české kultury pro Evropu a stal se kritikem Masarykova pojetí dějin a názorů, že smyslem českých dějin byla humanita. Jeho pojetí dějin vycházelo z vědeckého poznání a zkoumání historických souvislostí a soudobého života společnosti a konkrétních osob. J. Pekař se rozcházel s humanistickým pojetím českých dějin, jak je viděl Masaryk, a považoval národ za hybný faktor českých dějin. V reakci na protikatolickou vlnu stavěl do popředí české baroko a chápal husitství ve středověkých souvislostech se všemi důsledky. Vycházel z konzervativních a národnostních stanovisek, českého vlastenectví a komplexnosti českých dějin. Odmítal Masarykovy politické a filozofické teze o českých dějinách.

Z naprosto jiných hledisek se odehrávala polemika mezi T. G. Masarykem, E. Benešem a K. Kramářem v politické a programové úrovni o pojetí národa, státní orientaci a vnitřní a zahraniční politiku. Masaryk a Kramář vycházeli z pokrokařského a státoprávního prostředí, kdy Masaryk inklinoval k západoevropské demokracii a Kramář ke všeslovanství a rusofilismu. Jejich cesty se rozešly na počátku první světové války, kdy Masaryk a Beneš organizovali zahraniční odboj a Kramář se s řadou jiných (mezi nimi byl i V. Dyk) stali čelnými představiteli domácího odboje a byli i vězněni. Masaryk, Beneš a Štefánik se zasloužili o vznik a mezinárodní postavení a vznikající státní samostatnost v zahraničí a Kramář a Dyk s dalšími politiky o vyhlášení Československa 28. října 1918.

Československá národní demokracie velice těžce prožívala svůj neúspěch v prvních komunálních volbách a ústup K. Kramáře z funkce ministerského předsedy, kdy jeho vláda padla po obecních volbách (1919), které skončily pro národní demokracii neúspěchem. Do popředí se stále více dostávala osobnost

prezidenta a zahraniční koncepce ministra zahraničí, který se z nadstranických pozic snažil určovat a ovlivňovat politické strany. Z pozice ministra zahraničí se E. Beneš stal politickým vykonavatelem a organizátorem a vlivným přenašečem hradního pohledu do stranického dění. Povolební odstavení národní demokracie na vedlejší politickou kolej a příklon hradní politiky spíše k sociální demokracii a národním socialistům charakterizovalo prohradní stranictví. Ministr zahraničí a jeho velkorysá tolerance k německému stranictví i jiný pohled na sovětské Rusko se dostal rychle do protikladu s politickým pojetím některých představitelů národní demokracie. Národní demokracie se vyslovovala spíše pro jednotu českého politického stranictví, kdy někteří její představitelé se ostře vymezovali proti hradní politice a k odstředivým německým a slovenským tendencím. Národní demokracie se stále více vzdalovala koncepci o jednotném národu (Čechů a Slováků) a od koncepce, že je ve státním zájmu nutné udržovat porozumění pro německého a sovětského souseda za hranicemi státu, a že pro československou státnost jsou zárukou vítězné velmoci. Tento zásadní názorový rozdíl a zápas o národní státnost zůstal nerozřešen až do vzniku České republiky na konci 20. století.

Koncepce národního státu byla snad nejlépe vyjádřena v ideových zásadách Mladé generace – Československé národní demokracie (1931) takto: „Stát má tedy v podstatě smysl jako stát národní, uskutečňující ideu určitého národa a mající smysl pokud národ žije. Idea národní je v národním státě ideou státní, a není tedy v zájmu státu nutit ke kompromisu snažení státního národa, zejména ne pro zájem spolu obývajících národních zlomků. Stát národností může být jen přechodným útvarem pro určitý časově omezený úkol...“ Z této koncepce, která oslovovala většinu národních demokratů, vyplývala v poválečném období i nesmiřitelnost v záležitosti roztržení Těšínska, Spišské župy a Oravy a zásadní rozpor s hradním seskupením okolo Beneše a Masaryka. Jinou rozpornou záležitostí bylo pojetí přirozeného přátelství a nepřátelství mezi národy, kdy nepřátelství mezi českým a německým národem bylo chápáno jako přirozená věc, kterou je možno učinit jen snesitelnou, ale kterou nelze odstranit. Rozdílnost ideového pohledu se odrazila ve vyjádřeních Mladé generace: „Rozdíl tohoto dvojího způsobu smýšlení odráží se v našich nedávných dějinách, při vypuknutí války jedni chladně porovnávají síly a skutečnosti a uvažují na kterou stranu se přiklonit, druhí vedení prostě národním

instinktem byli v první den války pro revoluci českého národa. Jedni měli před očima revoluci světovou, druzí revoluci národní. Jedni viděli z královského hradu hradčanskou hromadu kamení a cihel, druzí symbol národního života. Jedni v jazyku viděli jen dorozumívající prostředek, druzí znak národní svébytnosti a kulturní svéráznosti...“

Za existence první republiky se Národní demokracie jeví z politologického a národního pojetí jako nositelka jiné ideologie, která nesouhlasila s nadnárodním pojetím prezidenta T. G. Masaryka a později E. Beneše o smyslu Československa jako národního státu.

O této realitě svědčí i politické rozpory mezi E. Benešem s Národní demokracií. V publikaci *Krví a železem* Dr. Antonína Kaliny (1903–1984), syna státoprávního politika (vydaná v roce 1938) český diplomat z jiného úhlu hodnotí význam Masaryka a Beneše při vzniku samostatnosti a zdůrazňuje: „Za války české státní právo se stalo pokladem naší revoluce a meč československého revolučního vojáka přivedl toto právo k platnosti v historickém procesu světové války.“ Autor rovněž zdůrazňuje význam domácího převratu 28. října 1918.

V záležitosti rozdílných úhlů pohledu na české a německé vztahy a německou politickou menšinu v českých zemích za první republiky je možno citovat z výroků E. Beneše: „... a jen slova o situaci mezinárodní. Nevěřte, že někdo připravuje Československo zítra napadnout. Nevěřte, že jdeme do války, že nastanou kolem nás nějaké změny... Tvrzení, že Německo chce usilovat o existenci našeho státu, jak se tu a tam v evropském tisku objeví, pokládám prostě za absurdní.“ (z projevu E. Beneše 19. srpna 1936 v Liberci) „Já sám se ničeho neobávám, věřím, že mír zachováme, a že jak v Evropě navzájem, být se svými sousedy o spolupráci a všeobecné politice evropské se dohodneme!“ (z projevu v Železném Brodě 19. srpna 1936).

Na sklonku první republiky (1938–1939) se ukázalo, že E. Beneš již z pozice demokratického prezidenta podcenil velkoněmectví a německou menšinu v Československu a její politické ambice, ale i slovenský separatismus, kdy nebyl schopen sjednotit české stranictví v kritických okamžicích československé státnosti. Ukázalo se, že československá diplomacie, ale i vláda první republiky nebyla připravena, že evropské demokratické mocnosti si budou chtít vykoupit „relativní mír“ za cenu obětování Československa

a změnu ve středoevropském prostoru. Osamocená druhá republika po ztrátě svých pohraničních oblastí spatřovala svoji záchranu v náznaku federativního uspořádání tří autonomních částí Čechy, Slovensko, Podkarpatská Rus a v národním sjednocení českého lidu v omezeném národním stranictví. Na začátku protektorátu Čechy a Morava v národním souručenství a v domácí odbojové činnosti. Česká zahraniční emigrace se v průběhu války sjednotila na socialistické bázi a vytvořila Národní frontu Čechů a Slováků, z které vyloučila pravicové stranictví a přešla do politického a mocenského vlivu Sovětského svazu. Nové Československo se pod vedením Národní fronty otevřelo socializačnímu procesu a lidově demokratické státnosti. Po světové válce využil E. Beneš mezinárodní situace k provedení odsunu německého a maďarského obyvatelstva z nově vzniklé třetí republiky. Vznikla třetí republika (1945–1948), ve které se socialista E. Beneš (ve funkci prezidenta) orientoval na Sovětský svaz a považoval komunistickou stranu Československa za demokratickou stranu. Smutným osudem demokrata se stalo, že stanul u konce československé omezené demokracie a zastihl jej ještě nástup komunistické totality k moci, která trvala přes čtyřicet let.

O sporu o dějinný smysl českého národa – s časovým odstupem

Smysl českých dějin lze chápat jako různé názory na minulé dějinné události ze subjektivních pohledů hodnotitelů. Masaryk dospěl k stanovisku eticky náboženského a nadčasového humanismu a Pekař k národnímu pojetí dějin. Masaryk pojímá dějiny z hlediska vyššího morálního principu, kdežto Pekař z hlediska výkladu dějinných realit. Masarykovu filozofii českých dějin je možno stručně vyjádřit: humanitní ideál ve smyslu všeho národního života. Česká otázka je otázkou náboženskou. Sláva a úpadek v minulosti má smysl náboženský, nikoliv národní a historie národa není nahodilá.

Pekařův kritický přístup: ráz českého vývoje není autonomní, nýbrž je určen západní Evropou a nejvýznamnějším podílem na evropských dějinách je husitství. V českých dějinách hraje důležitou úlohu naše geografická národní poloha a sousední německé prostředí. Národní myšlenka je smyslem českých dějin. Masaryk dochází k názoru, že etické zdokonalování je ideou udržující národ. Pekař z hlediska empirické a pozitivistické vědy hledá hlavní faktory české minulosti a nespojuje ideje humanity s československým, ale se širším

vývojem českého národa a vyvrací názor, že jen náboženství bylo v českých dějinách hybnou silou. Do sporu o smysl českých dějin se zapojila celá řada historiků, filozofů, sociologů i politiků na jedné i druhé straně, ale i z jiných výchozích stanovisek jako Emanuel Rádl, Nejedlý a další. E. Rádl dějiny pokládal za elementární základ civilizace, jako je čas a prostor základem dějství v přírodě a poukázal, že v dějinách civilizace jde o myšlenky. „O to co člověk chce, má a nemá provést.“

Základní spor o smyslu českých dějin změnil reálný dějinný průběh, kdy se český národ dostal do největší velkoněmecké poroby a byl nucen obhajovat holou existenci v nepřátelském a nacistickém objetí. Dějinným mementem se stalo národní přežití a uchování národní identity a hledání nové poválečné perspektivy. Demokratická perspektiva se však nenaplnila. Po nacismu přichází období komunismu, které překlenuje národní vědomí svou nadnárodní ideologií a marxisticko-leninským pojetím dějin a státu. V průběhu socialistického období v utlumené podobě zůstala zachována ohniska českého a slovenského národního cítění, která byla převršena nánosem komunistické ideologie. Je to období, kdy se určité národní vědomí promítlo v demokratickém zahraničí a znovu se objevilo v okamžiku krátkého období reformního socialismu (1968–1969), ale i vzniku české a slovenské socialistické státnosti. Novým dějinným mementem českého národa bylo jeho vyproštění a oproštění od komunistické ideologie a budování české státnosti na národním a demokratickém principu České republiky a jejího navrácení do evropského společenství svobodných a demokratických národů.

5. Hledání smyslu českých dějin v historických etapách

Kde lze hledat smysl českých dějin a vývoje národa? Na takto položenou otázku lze odpovědět, že ve vývojovém procesu slovanského a českého etnika ve středoevropském prostoru a na evropském teritoriu a v hledání dějů a jejich souvislostí a v dějinném vývoji. Lze hledat na určitém území, kde etnikum sídlilo a sídlí a v dějích a jevech, které jsou spojeny a jejich vzájemné souvislosti. S tím souvisí posuzování významu dějů, jevů a událostí z úhlu pohledu současnosti, který je směřován do minulosti.

Je to hledání dějinné kontinuity a určitého vývojového procesu, který byl a je provázán jinými globálními a lokálními procesy lidského společenství a jejich stálého vývoje. Pro hledání smyslu a kontinuity českých dějin lze vytvářet metodologii pro časové celky, ve kterých lze hledat smysluplnost a kontinuitu vývoje minulosti až k současnosti. Je nutno si položit další otázku, kde a jak asi bude končit národní identita, a kam, do jaké nové reality asi směřuje český národ a jeho státnost.

Smyslem lidského života je čelit novým výzvám v průběhu lidského toku a morální vize životního prožití, toku životních osudů v lidském společenství, kdy souhrn životních osudů vytváří lidské dějiny. Dějiny člověka a společnosti a místa, na kterém žijí a probíhají jejich životní osudy, kde se rozvíjí duchovní poznání a vznikají vždy nové hmotné hodnoty.

Lidský činitel v roli badatele pak hledá a zkoumá příčiny a souvislosti lidských a společenských dějů a snaží se hledat jejich příčiny a dějinnou kontinuitu. České národní dějiny pak jsou součástí společenského procesu, kdy se z minulosti vynořuje národ a jeho státnost. Jeho vznik a vývoj a jeho duchovní a hmotná činnost, jazyk, kultura a tradice. Je nutno si přiznat, že